

Poetyka. Genologia. Liryka

dr Krzysztof Gajewski

Podmiot utworu

Liryka	Epika	Dramat
podmiot liryczny	narrator	brak
skrajny subiektywizm		skrajny obiektywizm
sytuacja wyznania	s. narracyjna	s. rozmowy
monolog liryczny	narracja	dialog

Świat przedstawiony

Liryka	Epika	Dramat
nieautonomiczny	częściowo autonomiczny	autonomiczny
czas teraźniejszy	cz. przeszły	cz. teraźniejszy

Liryka — melika — poezja

Starożytna Grecja

- ▶ Liryka — śpiew przy akompaniamencie liry
- ▶ Melika — śpiew przy akompaniamencie fletu
- ▶ Poezja — od gr. *poiéin* (tworzyć), *poiesis* (dzieło)

Liryka bezpośrednia i pośrednia

- ▶ Sytuacja liryczna czy monolog liryczny?
- ▶ *Gdy cię nie widzę, nie wzdycham, nie płaczę,
Nie tracę zmysłów, kiedy cię zobaczę;
Jednakże gdy cię długo nie oglądam,
Czegoś mi braknie, kogoś widzieć żądam;
I tęskniąc sobie zadaję pytanie:
Czy to jest przyjaźń? czy to jest kochanie?*

A. Mickiewicz, Niepewność

- ▶ W pierwszej osobie
- ▶ Monolog liryczny
- ▶ Liryka bezpośrednia

Liryka bezpośrednia i pośrednia

- ▶ A tutaj?
- ▶ *Wyszło z boru ślepawe, zjesieniałe zmrocze,
Spłodzone samo przez się w sennej bezzadumie.
Nieoswojone z niebem patrzy w podobłocze
I węszy świat, którego nie zna, nie rozumie.*

B. Leśmian, W malinowym chruśniaku

- ▶ W trzeciej osobie
- ▶ Sytuacja liryczna
- ▶ Liryka pośrednia

Liryka opisowa, czyli brak akcji

- ▶ Sytuacja czy monolog?
- ▶ *W ciemnosmreczyńskich skał zwaliska,
Gdzie pawiookie drzemią stawy,
Krzak dzikiej róży pąs swój krwawy
Na plamy szarych złomów ciska.*

*U stóp mu bujne rosną trawy,
Bokiem się piętrzy turnia śliska,
Kosodrzewiny węzowiska
Poobszywały głązne ławy...*

Jan Kasprowicz, Krzak dzikiej róży w ciemnych smreczynach

- ▶ Podgatunek liryki pośredniej

Liryka osobista i liryka podmiotu zbiorowego

- ▶ *Całą bezkształtną masę kruszców drogocennych,
Które zaległy piersi mej głąb nieodgadłą,
Jak wulkan z swych otchłani wyrzucam bezdennych
I ciskam ją na twarde, stalowe kowadło.*

*Grzmotem młota w nią walę w radosnej otusze,
Bo wykonać mi trzeba dzieło wielkie, pilne,
Bo z tych kruszców dla siebie serce wykuć muszę,
Serce hartowne, mężne, serce dumne, silne.*

Leopold Staff, Kowal

- ▶ Ja mówiące
- ▶ Podmiot indywidualny
- ▶ Liryka osobista

Liryka osobista i liryka podmiotu zbiorowego

- ▶ *My ze spalonych wsi,
my z głodujących miast,
za głód, za krew,
za lata łez
już zemsty nadszedł czas!
Za głód, za krew,
za lata łez
już zemsty nadszedł czas!*

Wanda Zieleńczyk, Marsz Gwardii Ludowej

- ▶ My mówiące
- ▶ Podmiot zbiorowy
- ▶ Liryka podmiotu zbiorowego

Liryka osobista i liryka podmiotu zbiorowego

- ▶ *Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary?
Czego za dobrodziejstwa, którym nie masz miary?
Kościół Cię nie ogarnie, wszędy pełno Ciebie,
I w otchłaniach, i w morzu, na ziemi, na niebie.*

*Złota też, wiem, nie pragniesz, bo to wszystko Twoje,
Cokolwiek na tym świecie człowiek mieni swoje.
Wdzięcznym Cię tedy sercem, Panie, wyznawamy,
Bo nad to przystojniejszej ofiary nie mamy.*

Jan Kochanowski, Czego chcesz od nas, Panie

- ▶ Ja i my mówiące
- ▶ Podmiot indywidualny obok zbiorowego

Liryka bezpośrednia, liryka maski, liryka roli

- ▶ *Polaty się łzy me czyste, rzęsiste
Na me dzieciństwo sielskie, anielskie,
Na moją młodość górną i durną,
Na mój wiek męski, wiek klęski;
Polaty się łzy me czyste, rzęsiste...*

Adam Mickiewicz

- ▶ Podmiot liryczny posiada wiele cech wspólnych z poetą
- ▶ Liryka bezpośrednia

Liryka bezpośrednia, liryka maski, liryka roli

- ▶ *Nie umiem jeść widelcem.*

Gniecie mnie korona.

Po diabła mnie ubrali w te ich aksamity.

Kobieta w długiej sukni to jest moja żona,

Jakbym nie dość miał dziwek z mojej dworskiej świty.

Szepty, wokoło mnie.

Pląsy i parle franse.

Co trzeba mówić prosto, wykręć zawile,

Grzeczności sobie wzajem prawią oszukańcze

I trzepią się parszywcy, mdlejąc jak motyle.

Patrzę na nich, udając, że spuszczam powieki

Czesław Miłosz, Z chłopca król

- ▶ Liryka maski i roli

Obraz poetycki

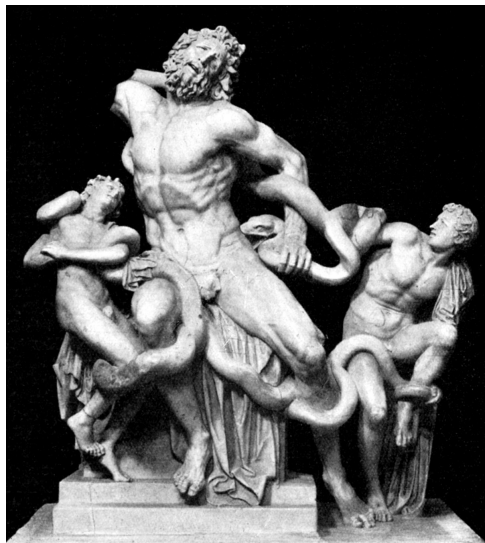
- ▶ *Te rozkwitłe świeżo drzewa
Upajają słodką wonią,
Wody szepcą, słowik śpiewa
I koniki cicho dzwonią.*

*Czemuż zadumany stoję
I wiosną się nie weselę?
Bo sieroce serce moje.
z kimże wiosnę tę podzielę?*

Adam Mickiewicz

- ▶ Obraz poetycki — rzeczywistość zewnętrzna ujęta subiektywnie lub rzeczywistość wewnętrzna przedstawiona obrazowo
- ▶ *Ut pictura poesis* (Horacy, List do Pizonów)

Poezja a malarstwo

- ▶ Gotthold Ephraim Lessing, Laokoon oder Über die Grenzen der Malerei und Poesie (1766)

- ▶

Poezja	Malarstwo
czas	przestrzeń
działania	przedmioty

Obrazowanie realistyczne i fantastyczne

- ▶ *W starym kościółku na Woli
Został generał Sowiński,
Starzec o drewnianej nodze,
I wrogom się broni szpadą;
A wokoło leżą wodze
Batalionów i żołnierze,
I potrzaskane armaty,
I gwery: wszystko stracone!*

Juliusz Słowacki, Sowiński w okopach Woli

- ▶ Obrazowanie realistyczne

Obrazowanie realistyczne i fantastyczne

- ▶ *Takiej wiosny rzetelnej, jaką w swym powiecie
Widział Jędrzek Wysmótek - nikt nie widział w świecie!*

*Poprzez okno karczemne łeb w bezmiar wyraził
I o mało się w durną mgłę nie przeobraził!*

*Lecz umocnił się w karku i nieco przybladłszy,
Łbem pochwiał dla otuchy, i splunął i patrzy...*

*Jego własna chałupa wraz z babą i sadem
Odwróciła się nagle nieproszonym zadem.*

Bolesław Leśmian, Wiosna

- ▶ Obrazowanie fantastyczne

Typy przeżyć wyrażane w liryce

- ▶ *Cóż to ci, Serce? niestety!
Chloe piękna, młoda, miła;
I wzrokiem słodkiej podniety
Na mnie rzuciła.*

*Może pochlebne ujęcia
Były z jej oczu te strzały:
Ja wydać nawet ich tknięcia,
Nie byłem śmiały.*

Franciszek Dionizy Kniaźnin, Do Serca O Chloi

- ▶ Liryka miłosna

Typy przeżyć wyrażane w liryce

- ▶ *"Pani ma bardzo ładne czerwone usta
Ale zdaje mi się, że są troszeczkę pomalowane.
Co za dziw? Wiadomo, że kobieta - to istota pusta...
Puchu mamy, jak mówi poeta... To przecież znane.*

*Ale, proszę pani, czy to przeszkadza prawdziwej miłości?
Pani pozwoli, że ją do domu odprowadzę...
Co? Pani nie zawiera na ulicy znajomości?
Nie rozumiem... Ja przecież pani nie zawadzę...*

Tuwim Julian, Colloquium niedzielne na ulicy

- ▶ Liryka miłosna

Typy przeżyć wyrażane w liryce

- ▶ *W cieniowym istnień bezładzie Znikomek błąka się skocznie.
Jedno ma oko błękitne, a drugie — piwne, więc raczej
Nie widzi świata tak samo, lecz każdym okiem — inaczej —
I nie wie, który z tych światów jest rzeczywisty — zaocznie?
Dwie dusze tai w swej piersi: jedna po niebie się włóczy —

Druga — na ziemi marnieje. Dwie naraz kocha dziewczyny:
Ta czarna — snu wieczystego na pamięć barwnie się uczy —
Ta jasna — całun powiewny tka dla umarłej doliny.*

Bolesław Leśmian, Znikomek

- ▶ Liryka filozoficzna

Typy przeżyć wyrażane w liryce

- ▶ *Pokój - szczęśliwość, ale bojowanie
Byt nasz podniebny. On srogi ciemności
Hetman i świata łakome marności
O nasze pilno czynią zepsowanie.*

*Nie dosyć na tym, o nasz możny Panie!
Ten nasz dom - ciało, dla zbiegłych lubości
Niebacznie zając duchowi zwierzchności,
Upaść na wieki żądać nie przestanie.*

Mikołaj Sęp-Szarzyński, O wojnie naszej, którą wiedziemy z szatanem, światem i ciałem

- ▶ Liryka religijna

Typy przeżyć wyrażane w liryce

- ▶ *Umierający republikanie,
brocząc po bruku krwią swoich ran,
w krwi umaczanym palcem po ścianie
wypisywali: „No pasaran!”*

*Ogniem, żelazem napis ten ryto
pośród barykad z bruku i serc.
Tak się rodziła wolność Madrytu,
droższa niż życie, trwalsza niż śmierć.*

Władysław Broniewski, No pasaran!

- ▶ Liryka polityczna

Postmodernizm

Współczesność

- ▶ Zacierają się granice między gatunkami (Clifford Geertz: gatunki zmaćone)
- ▶ Gatunki tradycyjne pojawiają się jako stylizacja, pastisz, parodia

Teoria trzech stylów

Retoryka starożytna

- ▶ niski (*stilus humilis, subtilis, attentuatus, extentuatus, genus gracile, genus tenue*)
- ▶ średni (*stilus mediocris*)
- ▶ wysoki (*grandiloquus, genus altiloquum, altisonum, amplum, generosum, magnificum, magniloquum, sublime*)

Gatunki tradycyjne — antyk

Przyswojone literaturze polskiej w okresie renesansu

- ▶ Elegia
- ▶ Oda
- ▶ Hymn
- ▶ Dytyramb
- ▶ Pean
- ▶ Pieśń
- ▶ Tren
- ▶ Epitalamium
- ▶ Sielanka
- ▶ Anakreontyk
- ▶ Fraszka
- ▶ Epigramat
- ▶ Apoftegmat
- ▶ Raki
- ▶ Palindrom
- ▶ Anagram
- ▶ Akrostych
- ▶ Centon

Elegia

- ▶ *Oddzielili cie, syneczku, od snów, co jak motyl drżą,
haftowali ci, syneczku, smutne oczy rudą krwią,
malowali krajobrazy w żółte ściegi pożóg,
wyszywali wisielcami drzew płynące morze.
Wyuczyli cię, syneczku, ziemi twej na pamięć,
gdyś jej ścieżki powycinał żelaznymi łzami.
Odchowali cię w ciemności, odkarmili bochnem trwóg,
przemierzyłeś po omacku najwstydliwsze z ludzkich dróg.*

K. K. Baczyński, Elegia o ... [chłopcu polskim]

- ▶ Pierwotnie: pieśń lamentacyjna pisana dystychem elegijnym (heksametr + pentametr)
- ▶ Obecnie: utwór liryczny o charakterze refleksyjnym i melancholijnym

Oda

- ▶ *Młodości! tobie nektar żywota
Natenczas słodki, gdy z innymi dzielę:
Serca niebieskie poi wesele,
Kiedy je razem nić powiąże złota.
(...)
Pryskają nieczułe lody,
I przesady, światło cmiące...
Witaj jutrzeńko swobody,
Zbawienia za tobą słońce!*

Adam Mickiewicz, Oda do młodości

- ▶ Pindar (V w. pne.) pisał ody na cześć zwycięzców olimpijskich.
- ▶ Apostrofy, „nieporządek liryczny” (Nicolas Boileau-Despréaux, Art poétique)
- ▶ Utwór w stylu wysokim, opiewający wybitną postać, czyn lub ideę

Hymn

- ▶ *Wolności! Której dobra nie docieka,
Gmin jarzma zwykły, nikczemny i podły;
Cecho dusz wielkich, ozdobo człowieka.
Strumieniu boski cnót zaszczycon źródły!
Tyś tarczą twoich Polaków od wieka,
Z Ciebie się pasmem szczęścia nasze wiodły.
Większaś nad przemoc!- a kto Ciebie godny,
Pokruszył jarzma, albo padł swobodny.*

Ignacy Krasicki, Hymn do miłości Ojczyzny

- ▶ Styl wysoki
- ▶ Zwykle podmiot zbiorowy
- ▶ Tematy religijne lub patriotyczne
- ▶ Geneza antyczna i biblijna
- ▶ Grecy: peany (kult Apollina) i dytyramby (kult Dionizosa)

Pieśń

- ▶ *Precz, motłoch ciemny! Cóż mię on obchodzi?
A wy słuchajcie milcząc Muz kapłana!
Pieśń nigdy dotąd nie śpiewana
Z mych ust niech Rzymskiej się święci Młodzi!*

Horacy, Oda III, 1 (Odi profanum vulgus et arceo), przeł. Felicjan Faleński

- ▶ Starożytność: Horacego nazwał ody pieśniami (*carmen, carmina*)
- ▶ Jan Kochanowski; Klemens Janicki, Carmina
- ▶ Pieśń nie posiadała ściśle określonej struktury
- ▶ Obecnie: pieśń = wiersz

Tren

- ▶ *„Fraszka cnota”, powiedział Brutus porażony.
Fraszka, kto sie przypatrzy, fraszka z każdej strony.
Kogo kiedy pobożność jego ratowała?
Kogo dobroć przypadku złego uchowała?
Nieznajomy wróg jakiś miesza ludzkie rzeczy,
Nie mając ani dobrych, ani złych na pieczy.
Kędy jego duch więnie, żaden nie ulęże:
Praw li, krzyw li, bez braku każdego dosięże.*

Jan Kochanowski, Tren XI

- ▶ Tren to rodzaj epicedium, czyli utworu na cześć osoby zmarłej (lament, płacz, żale, tristia)
- ▶ Epitafium — utwór poetycki wywodzący się z napisów nagrobkowych (forma epigramatu, charakter panegiryczny, ton i dystych elegijny)
- ▶ Trena Kochanowskiego — cykl trenologiczny oparty na strukturze antycznego epicedium

Epitalamium

- ▶ *Wieczór, młodzieńcy, przyszedł krom żadnej zabawy
Wieczór na niebie wyniósł swój promień łaskawy;
Czas powstać, czas na chwilę pokój dać tańcowi,
A zaśpiewać dawnemu g'woli zwyczajowi.*

*Panny! Młodzieńcy wstali, wstańcie ku nim i wy:
Oto widać na niebie Wieczór niewątpliwy.
Tak wierę! Jako prędko, patrzaj się porwały;
Nie darmo prędko: będą śpiewać, czym wygrały.*

Jan Kochanowski, Epitalamium, czyli pieśń ślubna

- ▶ Hymenaeus — prośby nowożeńców skierowane do Hymena (podgatunek epitalamium)

Sielanka

- ▶ *Oracz pługiem zarznie w ziemię;
Stąd i siebie, i swe plemię,
Stąd roczną czeladź i wszytek
Opatruje swój dobytek.*

*Jemu sady obradzają,
Jemu pszczoły miód dawają;
Nań przychodzi z owiec wełna
I zagroda jagniąt pełna.*

Jan Kochanowski, Panna XII, Pieśń świętojańska o sobótce

- ▶ Inaczej: pastorałka, idylla, bukolika, ekloga, skotopaska
- ▶ Madrygał również posiada charakter bukoliczny i idylliczny

Anakreontyk

- ▶ *Chcemy sobie być radzi?
Rozkaż, panie, czeladzi,
Niechaj na stół dobrego wina przynaszają,
A przy tym w złote gęśli albo w lutnię grają.*

*Kto tak mądry, że zgadnie,
Co nań jutro przypadnie?
Sam Bóg wie przyszłe rzeczy, a śmieje się z nieba,
Kiedy się człowiek troszcze więcej, niżli trzeba.*

Jan Kochanowski, Pieśń IX, Księgi pierwsze

- ▶ Motywy biesiadne (wino), miłosne, erotyczne, pochwała życia
- ▶ Styl średni lub niski
- ▶ Anakreont (VI w. pne., wiersz anakreontejski)
- ▶ Polska: Jan Kochanowski, Bartłomiej Zimorowic, Andrzej Morsztyn

Fraszka

- ▶ Krótki humorystyczny utwór, poezja dworska
- ▶ *Jesli nie grzeszysz, jako mi powiadasz,
Czego się, miła, tak często spowiadasz?*
Jan Kochanowski, Na Nabożną
- ▶ O zacięciu publicystycznym...

Fraszka

- ▶ *Fraszki to wszystko, cokolwiek myślemy,
Fraszki to wszystko, cokolwiek czyniemy;
Nie masz na świecie żadnej pewnej rzeczy,
Próżno tu człowiek ma co mieć na pieczy.
Zacność, uroda, moc, pieniądze, sława,
Wszystko to minie jako polna trawa;
Naśmiawszy się nam i naszym porządkom,
Wemkną nas w mieszek, jako czynią łątkom.*

Jan Kochanowski, O żywocie ludzkim

- ▶ ... filozoficznym

Fraszka

- ▶ *Ziemię pomierzył i głębokie morze,
Wie, jako wstają i zachodzą zorze;
Wiatrom rozumie, praktykuje komu,
A sam nie widzi, że ma kurwę w domu.*

Jan Kochanowski, Na matematyka

- ▶ ... satyrycznym

Epigramat

- ▶ *Widomie skryta w przezrystym bursztynie
Zda się, że w własnym miedzie pszczoła płynie.
Wzgardzona będąc, gdy żyła pod niebem,
Teraz jest droższa trunną i pogrzebem.
Tak się jej wierna praca zapłaciła,
Snadź sama sobie tak umrzeć życzyła.
Niech Kleopatra nie pochlebia sobie,
Kiedy w kształtniejszym mucha leży grobie.*

Jan Andrzej Morsztyn, Pszczoła w bursztynie

- ▶ Pierwotnie inskrypcja na pomniku lub grobowcu w dystychu elegijnym
- ▶ Zawiera puentę
- ▶ Simonides z Keos: „Przechodniu, powiedz Sparcie, tu leżym jej syny, wierni jej prawom do ostatniej godziny.”
(Kochanowski: „I lamenty, i skargi Symonidowe”)

Apoftegmat

- ▶ *Ziemianin jeden w Polsce, ożeniwszy się, w kilka niedziel zastał, a żona leży w połogu. I pocznie okna, co były zasłonię, oddzierać i frasować się. A żona leżąc: „Nie frasuj się – powiada – nie frasuj, nie twojeć”*

Jan Kochanowski, Odpowiedź niespodziewana, Apoftegmata, 1585

- ▶ Plutarch z Cheronei, Żywoty równoległe
- ▶ Apoftegmaty Ojców Pustyni
- ▶ Erazm z Rotterdamu

Dygresja: puenta

- ▶ Gatunki zawierające puentę: epigramat, apoftegmat, aforyzm, gnoma, maksyma, sentencja, exemplum, facecja, przysłowie, złote myśli
- ▶ Puenta (pointa) — łac. *punctum*, fr. *pointe*, hiszp. *pico*, wł. *picco*
- ▶ *La pointe* to czubek szpady, noża, gwoźdźcia, ołówka; pchnięcie szpadą; kolec (róży, buta); w balecie: stanie na czubkach palców nogi
- ▶ Koncept barokowy (wł. *concetto*)
- ▶ *Acutum-argutum* (Maciej Kazimierz Sarbiewski) — wyeksponowanie dwóch pojęć przeciwstawnych i pokazanie ich faktycznej zgodności (*concors discordia*)
- ▶ *Acumen* (wierzchołek) — efekt zaskoczenia i niespodzianki

Raki

Cnota cię rządzi nie pragniesz pieniędzy;
 Złota dosyć masz nie boisz się nędzy;
 Czystości służysz nie swojej chciwości;
 W skrytości mieszkasz nie przywabiasz
 gości;
 Szyciem zarabiasz nie wygrawasz w karty;
 Piciem się brzydzisz nie bawisz się żarty;
 Matki się boisz, nie chybiasz kościoła;
 Gładki to anioł nie zła dziewczka zgoła;
 Szumnie ważysz mnie nie srebro w kieszeni;
 U mnie wprzód rozum niż miłość się
 zmieni.

Pieniędzy pragniesz nie rządzi cię cnota
 Nędzy się boisz nie masz dosyć złota
 Chciwości swojej nie służysz czystości
 Gości przywabiasz nie mieszkasz w
 skrytości
 W karty wygrawasz nie zarabiasz szyciem
 Żarty się bawisz nie brzydzisz się piciem
 Kościoła chybiasz nie boisz się matki
 Zgoła dziewczka zła, nie anioł to gładki
 W kieszeni srebro nie mnie ważysz szumnie
 Zmieni się miłość niż rozum wprzód u
 mnie.

- ▶ Lektura wspanak ujawnia sens przeciwstawny.
- ▶ Cancrinum, *versus anacyclici*, *versus cancrini*
- ▶ Sotades (IV//III w. pne.) — sotadicium

Palindrom

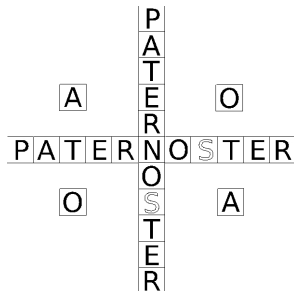
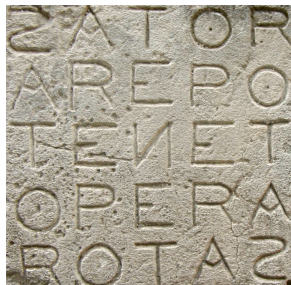

- ▶ „Siewca Areppo z trudem wstrzymuje koła”
- ▶ Palindromy (gr. *palin* 'wstecz' + *dromos* 'bieg') — Tuwim: wstecznia, odwrotnik
- ▶ T. Konwicki, *Czytało*

Klasyfikacja palindromów

- ▶ Wyrazowe
 - ▶ Jednoznaczne (tautologiczne): potop, zaraz, zakaz
 - ▶ Przeciwstawne: Roma — amor, latem — metal, skok — koks
- ▶ Zdaniowe: „Kobyła ma mały bok”, „Oko w oko”, „*Madam, I'm Adam*”,
- ▶ Wierszowe (*versus diabolici*)

Anagram

- ▶ Anagram (gr. *aná-* 'nad' + *grámma* 'litera')
- ▶ Kalambur, metagram, paragram
- ▶ Julian Tuwim — „Lutni! Ujaw mi!”, Salvador Dali — „Avida Dollars”

Akrostych

- ▶ gr. *Ichthýs*
 - ▶ **I**esoús - Jezus
 - ▶ **C**hristós - Chrystus
 - ▶ **T**heoú - Boga
 - ▶ **Y**íos - Syn
 - ▶ **S**otér - Zbawiciel
- ▶ Akrostych (gr. *ákros* 'zewnątrzny' + *stíchos* 'wers') — początkowe litery
- ▶ Mesostych — środkowe litery
- ▶ Telestych — końcowe litery
- ▶ Akroteleuton — połączenie akrostychu i telestychu
- ▶ Alfabeton, abecedariusz, *alphabeticum*
- ▶ Chronogram, chronostych — litery układają się datę

Centon

- ▶ *Kobieto, puchu marny, ty jesteś jak zdrowie,
Ile cię cenić trzeba, ten się tylko dowie,
kto zbadał puszczy litewskich przepastne krainy,
aż do samego środka, do jądra gęstwiny.
Tu przerwał, lecz róg trzymał. Wszystkim się zdawało,
że to Wojski gra jeszcze, a to echo grało.*
- ▶ Od łac. *cento* = ubiór pozszywany z kawałków, łatanina
- ▶ Powstał w późnej starożytności (II w. ne.)
- ▶ W Polsce — „bigos literacki”
- ▶ Wiek XX — styl centonowy, intertekstualność (Eliot, Joyce, Borges, Cortázar, Miłosz)

Gatunki tradycyjne — nowożytność

- ▶ Sonet
- ▶ Poemat prozą
- ▶ Duma
- ▶ Ballada

Sonet

- ▶ Sonet wywodzi się z ludowej poezji włoskiej (*strambotto*).
- ▶ Układy rymów:
 - ▶ Forma pierwotna: **ab ab ab ab cdc dcd**
 - ▶ Sonet włoski (Dante, Petrarca): **abba abba cdc dcd** lub **abba abba cde cde** (rymowanie podwójne lub potrójne)
 - ▶ Sonet francuski (Ronsard, Du Bellay): **abba abba cc deed** lub **abba abba cdcd ee**
 - ▶ Sonet angielski (szekspirowski): **abab cdcd efef gg** (niedostatek rymów w angielszczyźnie)
 - ▶ Sonet spenserowski: **abab bcbc cdcd ee**
- ▶ wersy 1–8 — charakter narracyjny lub opisowy, wersy 9–14 — charakter liryczny lub refleksyjno-filozoficzny
- ▶ Początki sonetu w Polsce: Kochanowski **abba cddc efef gg**, Sęp-Szarzyński **abba abba cdcd ee**, Grabowiecki
- ▶ Mickiewicz, *Sonety krymskie*

Sonet

*Imię twe, pani, które rad mianuję,
Najdziesz w mych rymiech często napisane,
A kiedy będzie od ludzi czytane,
Masz przed inszymi, jeśli ja co czuję.*

*Bych cię z drogiego marmoru postawił,
Bych cię dał ulać i z szczerego złota
(Czego uroda i twa godna cnota),
Jeszcze bych cię czci trwałej nie nabawił.*

*I mauzolea, i egiptskie grody
Ostatniej śmierci próżne być nie mogą;
Albo je ogień, albo nagłe wody,
Albo je lata zazdrościwe zmogą;*

*Sława z dowcipu sama wiecznie stoi,
Ta gwałtu nie zna, ta się lat nie boi.*

Jan Kochanowski, Do paniej, Fraszki

Sonet

*I nie miłować ciężko, i miłować
Nędzna pociecha, gdy żądzą zwiedzione
Myśli cukrują nazbyt rzeczy one,
Które i mienić, i muszą się psować.*

*Komu tak będzie dostatkami smakować
Złoto, szept, sława, rozkosz i stworzone
Piękne oblicze, by tym nasycone
I mógł mieć serce, i trwóg się warować?*

*Miłość jest własny bieg bycia naszego,
Ale z żywiołów utworzone ciało
To chwałąc, co zna początku równego,
Zawodzi duszę, której wszystko mało,*

*Gdy Ciebie, wiecznej i prawej piękności
Samej nie widzi, celu swej miłości.*

Mikołaj Sęp-Szarzyński, O nietrwalej miłości rzeczy świata tego

Sonet

*Wpłynąłem na suchego przestwór oceanu,
Wóz nurza się w zieloność i jak łódka brodzi;
Śród fali łąk szumiących, śród kwiatów powodzi,
Omijam koralowe ostrowy burzanu.*

*Już mrok zapada, nigdzie drogi ni kurhanu,
Patrzę w niebo, gwiazd szukam, przewodniczek łodzi;
Tam z dala błyszczą obłoki? tam jutrzienka wschodzi?
To błyszczą Dniestr, to weszła lampa Akermanu.*

*Stójmy! - jak cicho! - słyszę ciągnące żurawie,
Których by nie dościgły źrenice sokoła;
Słyszę, kędy się motyl kołysa na trawie,*

*Kędy wąż śliską pierśią dotyka się ziola.
W takiej ciszy! - tak ucho natężam ciekawie,
Że słyszałbym głos z Litwy. - Jedźmy, nikt nie woła.*

Adam Mickiewicz, Stepy Akermańskie

Cykle sonetów

- ▶ Wieniec sonetów — cykl 15 sonetów (Antoni Słonimski, Harmonia)
- ▶ Raymond Queneau, *Cent Mille Millions de Poèmes* (1961)

Duma

- ▶ *Za szumnym Dniestrem, na cecorskim błoniu,
Gdzie Żółkiewskiego spotkał los okrutny,
Jechał Sieniawski odważny i smutny,
W błyszczącej zbroi i na śnieżnym koniu.*

*Maj właśnie drzewa i kwiaty rozwijał,
Księżyc, w noc cichą świecąc roztoczony,
O srebrne skrzydła i hełm się odbijał,
Lecz rycerz wzdychał, żalem obciążony.*

Julian Ursyn Niemcewicz, Duma o Żółkiewskim

- ▶ Gatunek ludowej poezji ukraińskiej
- ▶ Duma rycerska — w lit. stpol. rodzaj lamentacji pogrzebowej, opłakiwanie zmarłego rycerza
- ▶ Duma epicka (J. U. Niemcewicz, *Świewy historyczne*)
- ▶ Duma erotyczna, duma grozy
- ▶ Tonacja elegijna, tematyka historyczna
- ▶ Prekursorska wobec ballady romantycznej

Ballada

- ▶ *Raz trup po drodze bez głowy się toczy,
To znowu głowa bez ciała;
Roztwiera gębę i wytrzyzcza oczy,
W gębie i w oczach żar pała,*

*Albo wilk bieży; pragniesz go odegnąć,
Aż orlim skrzydłem wilk macha,
Dość „Zgiń, przepadnij” wyrzec i przeżegnać,
Wilki zniknie wrzeszcząc: „cha cha cha”.*

Adam Mickiewicz, To lubię

- ▶ Pochodzi z literatury ludowej (paralelizm, stałe epitety, refreny)
- ▶ Rozpowszechniła się wraz z nadejściem mody na ludowość (romantyzm)
- ▶ Ballada ludowa i artystyczna
- ▶ Ballada liryczna, ballata, ballada francuska, ballada szkocka

Poemat prozą

▶ *Panie i Panowie!*

Oto koń, na którym sir Raleigh Haywards zwycięskim dowodził pułkiem przeciwko zbuntowanemu chłopstwu w Transwalu.

Żołnierze Jej Królewskiej Mości guziki mają błyszczące.

Jadał cukier z ręki generałowej, szczególną obdarzającej łaską jego pana, a słynna z piękności miss Ellen zaplatała mu grzywę w wstążki, nabyte w znanym z doborowych towarów magazynie J. M. Freebody & Debenham na Wigmorestreet 44 (czterdzieści i cztery!).

Był czas, że koń ten złociste nosił podkowy.

J. Kasprówicz, Ballada o bohaterskim koniu, 1906

▶ Aloysius Bertrand, Baudelaire, Rimbaud (*poème en prose*)

▶ Może posiadać wszelkie cechy rodzajowe liryki z wyjątkiem wersyfikacji